

Мельник Я. Я.,
кандидат юридичних наук, докторант
Інституту законодавства Верховної Ради України

ФУНКЦІЯ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ В ЦІВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ЯК КОНЦЕПТ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ

THE FUNCTION OF JUDICIAL CONTROL IN THE CIVIL JUDICIARY AS THE CONCEPT OF THE STATE SECURITY POLICY

У статті досліджуються функція судового контролю в цивільному судочинстві. Доводиться її тісний взаємозв'язок із судовою політикою та феноменом безпеки як особливий елемент судової політики. Встановлено делегування державою функції безпеки в цивільному судочинстві безпосередньо під час виконання рішень суду. Акцентується увага на тому, що, здійснюючи свої повноваження, суд забезпечує судовий контроль, і в більш вужчому сенсі – в судовому засіданні, де також приймаються рішення, а правопорядок у такому сенсі підтримується ідеєю та елементами безпеки. У процесі дослідження автором визначається цілі судової політики.

Ключові слова: судовий контроль, судова політика, цивільний процес, безпека, правопорядок, виконання рішення суду.

В статье исследуются функция судебного контроля в гражданском судопроизводстве. В результате исследования отслеживается ее тесная взаимосвязь с судебной политикой и феноменом безопасности. Установлено делегирование государством функции безопасности в гражданском судопроизводстве непосредственно при исполнении решений суда как особый элемент судебной политики. В связи с этим акцентируется внимание на том, что, осуществляя свои полномочия, суд обеспечивает судебный контроль, и в более узком смысле – в судебном заседании, где также принимаются решения, а правопорядок поддерживается идеей и элементами безопасности. В процессе исследования автором определяются цели судебной политики.

Ключевые слова: судебный контроль, судебная политика, гражданский процесс, безопасность, правопорядок, исполнение решения суда.

The article investigates the function of judicial control in civil legal proceedings. Its close relationship with judicial policy and security phenomenon. The state delegation has delegated the function of security in civil legal proceedings directly in the execution of court decisions. Attention is drawn to the fact that, in exercising its powers, the court provides judicial control, and in a more narrow sense, in the court session where decisions are also made, and the rule of law in such a way is supported by the idea of security. In the course of research, the author defines the objectives of judicial policy.

Key words: judicial control, judicial policy, civil process, security, law enforcement, execution of court decision.

Процесуальна діяльність суду під час розгляду та вирішення цивільної справи охоплюється потребою реалізації поставлених цілей до забезпечення верховенства права під час здійснення цивільного судочинства у відповідності до міжнародних вимог та документів. Такі завдання не можуть мати розбіжностей не тільки із судовою політикою, але й державною політикою у сфері безпеки. Тому функція судового контролю відіграє фундаментальну роль.

Проте на сьогодні в змінах, що виразились у ново-прийнятих ЦПК України в редакції 2017 р. та Закону України «Про національну безпеку» (надалі – Закон № 2469-ВIII від 21.06.2018 р.), не відстежується ні доктринальних розробок, ані судової практики стосовно функції судового контролю в цьому аспекті, що і становить актуальність дослідження.

Аналіз стану доктринальної розробки. В юриспруденції до певної міри є достатніми наукові доробки, які розкривають основні наукові позиції та пояснення питань контролю, безпеки та судової політики чи то механізму правового регулювання цивільного судочинства, повноважень суду, судової влади. Посеред таких праць можливо відмітити їх дослідників, таких як: В. Горшенев та І. Шахов («Контроль как правовая форма деятельности», 1987 р.), В.В. Комаров («Сфера цивільного процесу», частина гла-ви підручника, 2011 р.), С.А. Курочкин («Судебный контроль как реализация частно-правовых форм»,

параграф монографії, 2012 р.), П.П. Порошук («Ад-міністративно-правові засади контролю за діяльністю апарату суду», кандидатська дисертація, 2015 р.), Є.Є. Тонков («Контроль как юридическая форма государственной деятельности», глава монографії, 2011 р.), О.С. Ткачук («Реализация судової влади в цівільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект», докторська дисертація, 2016 р.), А.В. Столітній («Автоматизований кримінальний процесуальний контроль», наукова стаття, 2017 р.), А.В. Малько, Д.С. Семікін, О.В. Люкін («Судебная политика и судебно-правовой прогресс, монографія, 2013 р.») тощо.

Проте дані праці, попри свою значущість, не відбивають взаємозв'язку та сутності судового контролю в контексті безпеки.

Натомість в інших галузях (в економічних науках) деякі дослідники цілком прийнятно виділяють внутрішній контроль і, що особливо цікаво, поєднують його чи вважають за необхідне поєднувати з певними ризиками (загрозами) [2, с. 64–69]. Тобто, по суті, з безпековою складовою частиною та її елементами.

Отже, **метою** дослідження постає необхідність з'ясування наявності функції судового контролю в цивільному судочинстві як елементу державної політики у сфері безпеки. Вирішення цього завдання надасть можливість закласти фундамент для дослідження процесуальних аномалій, класифікувати та виявляти

ризики в цивільному процесі під час здійснення судового керівництва в розгляді цивільної справи, усувати конфлікти тощо, а по суті – розпізнати глибше процесуально-правову природу повноважень суду та властивостей системи цивільного судочинства.

Виклад основної частини дослідження. Як відмічається в юридичній літературі, категорії «судова політика» та «правова політика» співвідносяться як частина та ціле. В основі судової політики держави цементуючи її ланкою повинна бути правова політика [9, с. 5]. У загальному вигляді судова політика – це діяльність держави, яка націлена на утворення ефективних умов для реалізації функції правосуддя з підвищення якості судової діяльності [9, с. 9]. А основною ціллю судової діяльності традиційно вважається підтримання в суспільстві миру та правопорядку завдяки врегулюванню соціальних конфліктів [9, с. 26]. Ефективність функцій правосуддя, як і цілей судової політики, стає можливою відповідно до пізнання категорії контролю.

Термін «контроль» в юридичній енциклопедії визначається як перевірка виконання законів, рішень тощо та походить від французького «*controle*» (перевірка), а за старофранцузькою – «*contre-role*» (список, що має дублікат для перевірки). Цей термін також описується як одна з найважливіших функцій державного управління. А за об'єктами, суб'єктами і сферами поділяється на державний, відомчий, надвідомчий, виробничий та інші види контролю (парламентський тощо) [23, с. 323]. Натомість енциклопедичні відомості не містять окремого поняття, яке б пов'язувалось із правом чи судовою процедурою. Але такий за своєю суттю охоплюється особливою, притаманною саме йому метою – «перевірка виконання законів та рішень».

Виділяють також елементи контролю. Зокрема, до таких традиційно відносяться: суб'єкти, об'єкти, цілі та задачі, принципи та методи, технологія та процес [5]. Цілі контролю, як правило, вбачають в: (1) оцінці обґрунтованості та ефективності; (2) оцінці результатів реалізації рішень, виявленні відхилень (щодо прийнятих рішень; встановлених правил і норм); (3) потребі вироблення методик із виявлення певних відхилень (аномалій – Я.М.); (4) потребі в розробці необхідних мір із управління та корегування відповідних процесів тощо [5].

З огляду на зазначене постає за належне віднайти схожість у тому, що ідея «контролю» може проявлятися в цивільному судочинстві, посади відповідне місце в повноваженнях суду, проявлятися в певних механізмах управління під час здійснення правосуддя в цивільних справах тощо. Як думається, це зумовлено тим, що елементи «об'єктів», «суб'єктів», «цілей» тощо є аксіоматично регенерованими в правовій формі та юридичній процедурі (якщо вести мову від загального до більш конкретного). Отож спробуємо розширити пошук за цими критеріями, акцентувавши увагу на юридично-процесуальному (правовому) аспекті.

У теорії права правова доктрина визначає, що контроль має більш широкий зміст, який поєднує

в собі такі елементи: державний контроль (внутрішній контроль, який здійснюється суб'єктами публічної влади один щодо одного всередині самої системи реалізації публічної влади); громадський контроль (який здійснюється не наділеними судовою владою суб'єктами); міжнародний контроль [13, с. 772].

Контроль може бути охарактеризований із точки зору загальних ознак, які є притаманні юридичній формі діяльності, а це, зокрема: (1) юридична значущість, тобто спрямованість на настання певних юридичних наслідків; (2) правовий характер, що означає реалізацію повноважень відповідно до вимог права; (3) забезпеченість правопорядку здійснення процесуальними нормами права; (4) формальна визначеність, яка виявляється в тому, що результати юридичних форм діяльності закріплюється у відповідних правових – нормативних і ненормативних – актах (закон, підзаконний акт, міжнародний договір, рішення суду тощо) [13, с. 766].

Є.Є. Тонков відмічає, що контроль – це також спеціальна діяльність суб'єктів управління, які наділені повноваженнями зі здійснення дій, які спрямовані на виявлення відхилень у роботі підконтрольних суб'єктів [17, с. 207]. Форма контрольної діяльності держави – як відмічає вчений – відображає сукупність таких елементів, як: суб'єкт контролю; об'єкт контролю; процес контролю [17, с. 210].

На думку П.П. Порощука, який досліджував адміністративно-правові засади контролю в діяльності керівника апарату суду, предметом контролю є той чи інший аспект діяльності апарату суду, що піддається перевірці [12, с. 6].

С.А. Курочкин відмічає, що метою реалізації судами контрольної функції в силу виявлення приватних основ у цивільному процесі є проявлення автономії суб'єктів під час реалізації ними функцій у діяльності суб'єктів самого саморегулювання від заданого законодавцем порядку у випадку необхідності приведення керованої системи в стабільний стан [7, с. 464]. На думку дослідника, змістом судового контролю є захист нормального функціонування суспільних відносин [7, с. 476]. Також вчений-дослідник виділяє первинний та вторинний контроль у цивільному судочинстві. До первинного відноситься усі судові процедури, які пов'язані з перевіркою або оскарженням рішення на вимогу сторони, рішення щодо якої не було прийнято на її користь. Вторинний судовий контроль здійснюється в межах судочинства для визнання та приведення до виконання арбітражного рішення (видача виконавчого листа на примусове виконання рішення суду, в тому числі в порядку екзекватури) [7, с. 476]. З огляду на це варто звернути увагу, що у вітчизняному цивільному процесі як інститут виконання рішення суду, так і контроль за виконанням рішенням суду чи власне й інститут екзекватури охоплюються особливим елементом, який чітко регламентований законодавцем у ЦПК України та інших законах.

Щодо первинної форми контролю, яку виділяє С.А. Курочкин, то такий також характеризується певною специфікою, що націлена на усунення конфлік-

ту шляхом встановлення відповідного та належного контролю над ним у судовому засіданні чи під час розгляду справи судом у тій чи іншій стадії, провадженні.

С.Є. Тонков відмічає, що в спрошенному вигляді контроль представляє собою сукупність спостерігань та перевірок процесу діяльності об'єкта з метою усунення його відхилень від заданих (встановлених) параметрів [17, с. 202]. Адже без контролю, на думку дослідника, неможливо переконатись у досягненні (чи відхиленні) наміченої цілі. Відтак метою самого контролю є перевірка (співставлення, порівняння) ідеальної уяви з фактично отриманим результатом. Цінність (аксіологія) контролю проявляється в тому, що виникає можливість впевнено судити про досягнення наміченої цілі (мети), а також у тому, що контроль дозволяє своєчасно прийняти рішення або скорегувати процес діяльності у випадках відхилення від ідеалу (цилі) [17, с. 207].

У цивільному процесі це може бути сприйняте щонайменше як із декількох точок зору: (а) це контроль над відхиленням від мети цивільного судочинства та виконання його завдань (тут у широкому значенні постасе реалізація функції судового контролю). *До прикладу*, ст. 2 ЦПК України визначено, що «завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави»; (б) контроль за реалізацією прав та виконанням обов'язків, повноважень; (в) попередження та усунення деструктивної поведінки учасників процесу (у вузькому значенні проявляється потреба забезпечення судового контролю); (г) встановлення більш чіткого режиму над конфліктною ситуацією чи оминання колізій у процесуальний спосіб.

Також, як бачимо, контроль може стосуватися конкретної справи чи правовідношення, або ж у цілому мати системний характер.

Доволі влучно щодо правової природи контрольної діяльності в радянський період охарактеризували сутність та покликання (функціональне спрямування) контролю В. Горшенев та І. Шахова. Вчені під контролем розуміли сукупність процесів у соціальній системі (суспільстві, соціальній групі, організації тощо), за допомогою яких забезпечується дотримання певних «зразків» діяльності, а також дотримання обмежень у поведінці, порушення яких негативно позначається на функціонуванні системи. У такому випадку контроль визначається як певний механізм, за допомогою якого суспільство та його структурні частини (групи, організації) забезпечують дотримання певних обмежень, умов, порушення яких завдає шкоди функціонуванню соціальної системи. Тому, як вважається дослідниками, за такого підходу соціальний контроль – це цілісна система всіх соціальних регуляторів (державних і суспільних інститутів, права, моралі, звичаїв, традиція та установок) [1, с. 17–18; 13, с. 756–757].

За такого підходу та розуміння контролю не важко помітити, що в цивільному судочинстві він може виражатися у формі: (а) участі під час розгляду справи присяжних (як доступ народу до правосуддя); (б) реалізації принципів гласності та відкритості, де кожен громадянин може бути присутнім у залі судового засідання під час здійснення судом цивільного судочинства; опублікування рішень суду на відповідному сайті у відкритому доступі; зрештою (в) реалізації судом своїх повноважень щодо здійснення судочинства (встановлення та контроль за порядком у судовому засіданні, розгляді справи в цілому тощо).

Під час дослідження обов'язків учасників цивільного процесу функція судового контролю мала місце в певних стадіях реалізації цивільних процесуальних обов'язків учасниками цивільного процесу. Зокрема, це: (а) стадія «судового контролю», яка відбувається виключно завдяки процесуальній діяльності суду. Суд, виконуючи свої службові повноваження (обов'язки), які переплітаються з процесуальними обов'язками, з'ясовує, до прикладу, відповідність мирової угоди закону та інтересам сторін (ч. 1 ст. 174 ЦПК України в редакції 2004 р.); (б) стадія вчинення необхідних процесуальних дій, які повинні призвести до настання процесуально-значимих наслідків; а також підставі в стадії оцінювання результату виконання та фіксування обов'язку (в) оцінювання судом: (в. 1.) де суд надає оцінку повноті та бездоганності виконання за кладеного ним у рішенні суду обов'язку та (в. 2.) оцінювання суб'єктом зобов'язання – включає момент отримання ним рішення про виконання [10, с. 96, 95, 97–98; 11, с. 171, 174].

Але такий підхід вказує на виділені право-забезпечувальні засоби посеред реалізації судової процедури. С.Є. Тонков із цього приводу відмічає, що в будь-якому випадку правозабезпечувальні засоби приводяться в дію під час здійснення процесуальних правопорушень (деліктів), які піддають сумніву якість виконання своїх функцій органами державної влади та посадовими особами [17, с. 37]. Дані позиція за слуговує на увагу, але не є повною. Тому тут, на нашу думку, слід звернути увагу на статус та роль суду в цивільному судочинстві, роль судової влади. Адже це надасть можливість більш точно з'ясувати функцію судового контролю в цивільному судочинстві.

Так, правосуб'єктність судових органів є сувро визначеню залежно від виду судового органу і його функцій [8, с. 214]. Тому в навчальній літературі із цивільного процесуального права відмічається, що процесуальні повноваження суду поділяють на: (1) предметні (тобто ті, які визначають межі юрисдикції суду і підсудність цивільних справ) та функціональні (пов'язані з вирішальними діями суду з керівництва процесом); (2) інтегруючі, тобто ті, які спрямовані на справедливий та неупереджений і своєчасний розгляд і вирішення цивільної справи з метою захисту порушених та оспорюваних прав і свобод; проміжні, тобто ті, які пов'язані з рухом провадження в напрямку вирішення справи та захисту прав й інтересів осіб. Останні підрозділяють на завершальні та допоміжні [8, с. 215–218; 21, с. 123].

О.С. Ткачук, досліджуючи реалізацію судової влади в цивільному процесі, розглядає модель її реалізації з урахуванням структурно-функціонального аспекту, що базується на концептуалізації динамічних характеристик судової влади у сфері цивільного судочинства, європеїзації цивільного судочинства в умовах фундаменталізації права на справедливий судовий розгляд стосовно сфери правосуддя в цивільних справах та суміжної юстиціарної сфери (виконання судових рішень, арбітраж, медіація тощо (курсив власний – Я.М.)) [18, с. 5]. На підтвердження цієї позиції варто відмітити, що відповідно до ст. 129-1 Конституції України чітко визначено, що контроль за виконанням судового рішення здійснює суд.

Отже, з вищезазначених позицій стає можливим попередньо констатувати ту обставину, що держава делегує суду певні повноваження зі здійснення контролю за виконанням судового рішення, проте їх обсяг і сфера застосування до тих чи інших правовідносин є багатовимірними (неоднозначними, непорядніми, численними за предметом та методом правового регулювання, впливом на відносини).

У той же час у ч. 3 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» № 1402-VIII від 02.06.2016р. (надалі – Закон № 1402-VIII від 02.06.2016 р.) також особливо акцентується увага на тому, що «контроль за виконанням судового рішення здійснює суд у межах повноважень, наданих йому законом». Також питання контролю виконання за рішенням суду відповідно до чч. 5, 6 та 8 цієї статті сягає й іншого аспекту – контролю за виконанням висновків Верховного Суду України. Висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Також висновки щодо застосування норм права, викладені в постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами під час застосування таких норм права. А судові рішення інших держав, рішення міжнародних арбітражів, рішення міжнародних судових установ та аналогічні рішення інших міжнародних організацій щодо вирішення спорів є обов'язковими до виконання на території України за умов, визначених законом, а також відповідно до міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [14]. Щодо останнього, то тут йдеться про особливий вид контролю, який характеризується висунутою законодавцем вимогою, яка стосується «за умов, визначених законом». В останньому випадку це питання стосується інституту екзекватури, який реалізується в цивільному судочинстві з огляду на зміст п. 7 ч. 2 ст. 468 ЦПК України. Адже даною нормою визначено, що якщо виконання рішення суду загрожувало б інтересам України, то в клопотанні про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду повинно бути відмовлено.

Дані питання правового регулювання доповнюються нормативною регламентацією новоприйнятого

Закону № 2469-VIII від 21.06.2018 р., яким визначено, що на суди покладаються функції контролю за виконанням рішень суду як складової частини забезпечення національної безпеки. Національними інтересами України тепер є життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життедіяльності і добробуту її громадян. Вироблено й стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України, з акцентом на гарантування захищеності життєво важливих для особи інтересів, прав і свобод людини та громадянина, в силу встановлення демократичного цивільного контролю як комплексу здійснюваних відповідно до Конституції і законів України правових, організаційних, інформаційних, кадрових та інших заходів для забезпечення верховенства права, законності [15] тощо.

Отже, варто вказати на генетичну нормативну пов'язаність судового «контролю» та «безпеки».

Слід бути й солідарним із позицією А.Ф. Крижановського в тому, що слід розмежовувати правоохоронну функцію держави і функцію охорони правового порядку як функцію державних органів [6, с. 27]. Така позиція сьогодні себе повністю виправдовує, адже Закон № 2469-VIII від 21.06.2018 р. диференційовано національну безпеку та контроль над нею. Належна роль відводиться суду в забезпеченні правопорядку в контексті забезпечення національної безпеки. А по суті, тут йдеться не про що інше, як про забезпеченість безпеки правопорядком під час реалізації судом функцій правосуддя.

П.П. Порошук подає авторський варіант бачення сутності судового контролю як «втручання контролюючого суб'єкта (суб'єктів) в діяльність апарату суду з певними цілями, обов'язково має бути врегульований правом, щоб встановити чіткі підстави, порядок і межі цього втручання та не допустити його переростання у свавілля, перетворення із засобу забезпечення законності, збалансованості та ефективності діяльності підконтрольних об'єктів у засіб тиску на них із боку суб'єктів контролю з тією чи іншою метою» [12, с. 4].

На нашу думку, такий підхід доволі тісно відображає специфіку сутності судового контролю в цивільному судочинстві, адже стосується генетично пов'язаних елементів, що повинні піддаватись контролю та реалізації судової влади. Проте такий підхід не є повним з огляду на відсутність включення (врахування) елементу «конфлікту» та елементу безпеки. Хоча дослідник у своєму авторському визначені вказує на заснування феномену контролю нормативно-правового регулювання. Зокрема, тут варто зупинитись більш детально.

Н.А. Дорошенко, досліджуючи «контроль» та «кризики» в економічній сфері, відмічає, що щоб зберігати дієвість оцінок ризиків, а отже, і системи внутрішнього контролю, керівництву (а в нашому випадку суду – Я.М.) слід здійснювати на постійній основі оцінку ризиків, що впливають на досягнення поставлених цілей і приймати необхідні дії з урахуванням умов і обставин, що змінюються

[2, с. 68]. Відтак діяльність зі здійснення контролю має бути складовою частиною повсякденної діяльності банку [2, с. 68].

Якщо поєднувати судовий контроль та ризики в цивільному судочинстві, то можна побачити, що законодавець також прямо оперує цим поняттям. Зокрема, в ч. 4 ст. 212 ЦПК України визначено, що «ризики технічної неможливості участі у відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв’язку тощо несе учасник справи, який подав відповідну заяву.. (курсив власний – Я.М.)». З огляду на таку позицію законодавця ми можемо не тільки вбачати парність категорій «контроль – ризик», але й проявлення їх у технічній та процесуальній площині. Більше того, йдеться також про активний процесуальний обов’язок, який покладається на сторону процесу і на проявлення інституту процесуальної відповідальності. Зрештою, за таких обставин функція суду з контролю обмежується його повноваженнями на забезпечення виконання обов’язку учасником справи.

А.В. Столітній з огляду на кримінально-процесуальний підхід відмічає, що забезпечення своєчасного виявлення процесуальних аномалій та реагування на них потребує запровадження трьох видів автоматизованого кримінального процесуального контролю: превентивного, поточного та наступного [16, с. 92]. До прикладу, щодо (а) превентивного контролю, то такий, із позиції дослідника, передбачає встановлення визначених у КПК України обмежень («запобіжників») щодо вчинення суб’ектом провадження процесуальних дій залежно від стадії провадження та наявності процесуальних підстав, як-от тяжкість злочину, наявність підозрюваного, повнота заповнення електронних контурів тощо; (б) поточний контроль визначається як динамічний (адже аналізує інформацію постійно, а не лише під час внесення даних до електронної системи) та включає: контроль строків у провадженні, аналіз фабул за ключовими словами, а також процесуальних рішень (іх сукупності) з наступним повідомленням за допомогою «червоної лінії» уповноважений службовій особі (особам) про можливі порушення, загрози, а також пропозиції щодо прийняття процесуальних рішень (вчинення процесуальних дій); (в) «наступний» контроль полягає, на думку дослідника, у фіксації спроб суб’екта провадження щодо прийняття не передбачених КПК України процесуальних рішень (вчинення процесуальних дій) та наступного повідомлення керівнику органу (автоматичне скерування відомостей до Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів України, Вищої кваліфікаційно дисциплінарної комісії суддів України тощо) для вжиття заходів реагування; формування рейтингу суб’єктів провадження (слідчих, прокурорів, суддів) залежно від кількості завдань, їх складності, ефективності роботи та кількості спроб процесуальних порушень (виявленіх аномалій) [16, с. 92]. Отже, в підході до функцій та видів контролю в кримінальному процесі А.В. Столітнього також відстежуються елементи безпеки, бо такий контроль націлений на усунення

ризиків та загроз у процесуальній діяльності суду; розглядається контрольна процесуальна діяльність суду з точки зору аномалій у праві та потреб забезпечення охорони, а по суті – безпеки тих чи інших форм діяльності суду.

З огляду на нормативно-правову регламентацію в позитивному праві контрольної функції суду під час здійснення цивільного судочинства стає очевидним, що національний рівень відображення її в правовій системі реалізуються на виконання норм Конституції України. Адже в Конституції України визначено, що людина, її життя, здоров’я і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю в державі (ст. 3).

Натомість варто задатись питаннями і про міжнародний рівень забезпеченням та регламентуванням безпеки та контролю.

Так, Розділом III Угоди про асоціацію України та ЄС від 27.06.2014р. [18-а], а саме ст. 14 та ст. 24 чітко визначено зобов’язання сторін у рамках сектору безпеки, де: (а) в рамках співробітництва у сфері юстиції, свободи та безпеки Сторони надають особливого значення утвердженню верховенства права та укріplенню інституцій усіх рівнів у сфері управління загалом та правоохоронних і судових органів зокрема. А співробітництво спрямовується, зокрема, на зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності та неупередженості та боротьбу з корупцією. Співробітництво у сфері юстиції, свободи та безпеки повинно відбуватися на основі принципу поваги до прав людини та основоположних свобод; (б) сторони домовились і про те, щоб надали розвивати судове співробітництво в цивільних та кримінальних справах, повною мірою використовуючи відповідні міжнародні і двосторонні документи та ґрунтуючись на принципах юридичної визначеності і прави на справедливий суд.

З огляду на звіт Венеціанської комісії Т.І. Фулей справедливо завертає увагу на те, що в цьому документі наголошується на тому, що правова визначеність вимагає насамперед того, аби правові норми були зрозумілими і точними й мали на меті гарантування того, що ситуації і правовідносини будуть передбачуваними. Також правова визначеність вимагає поваги до принципу *res judicata* – остаточні рішення національних судів не мають ставитися під сумнів. Що також вимагає виконання остаточних судових рішень. А тому система, що дозволяє ставити під сумнів остаточні судові рішення без переконливих підстав у суспільних інтересах і без зазначення строку, не відповідає принципу правової визначеності [22, с. 12; 24, с. 11].

Наразі слід задатись питанням стосовно того, чи дійсно ми можемо з огляду на норми Закону № 2469-VIII від 21.06.2018р. вказати на правову визначеність у ньому законного інтересу у сфері безпеки, колективного інтересу, адже даний Закон є спеціальним нормативно-правовим актом у цій сфері, а відтак і процесуальним інструментом реалізації гарантованого ст. 3 Конституції України пра-

ва на безпеку (як колективного права¹, реалізації цивілістичного права на безпеку, регламентованого ст.ст. 282, 1163–1165 ЦПК України. Має місце в ньому засаднича норма про захист права власності щодо того, що власник, який має підстави передбачати можливість порушення свого права власності іншою особою, може звернутися до суду з вимогою про заборону вчинення певних дій, які можуть порушити його права. Значна частина норм ЦПК України так чи інакше зумовлюють реалізацію колективних прав у цивільному судочинстві та права на безпеку. Зокрема, щодо того, що за ст. 50 ЦПК України позов може бути пред'явленний спільно кількома позивачами; положення, що повинні бути враховані судом, коли справа становить значний суспільний інтерес, кількість учасників справи (пп. 6, 7 ч. 3 ст. 274 ЦПК України); повноваження суду на об'єднання в одне провадження цивільних справ за наявності різних позивачів (п. 3 ч. 2 ст. 188 ЦПК України); визнання такого, що підлягає відмові в задоволенні клопотання про надання дозволу на примусове виконання рішення іноземного суду, якщо його виконання загрожувало б інтересам України (п.7 ч.2 ст.468 ЦПК України), тощо.

У той же час «контрольна функція суду з виконання рішень» повинна сприйматися в широкому і вузькому сенсі: в широкому – виходячи із зasad «безпекового законодавства»; у вузькому – в контексті контролю виконанню судових проміжних рішень (ухвал, постанов, рішень), що постановляються як у процесі розгляду справи, так і безпосередньо в судовому засіданні. А тому, виходячи із цього, слід бути солідарним із думкою Т.І. Фулей у тому, що важливо усвідомлювати, що принцип верховенства права охоплює не лише змістовний аспект (правового відношення між людиною і державою на засадах визнання людини вищою соціальною цінністю), але й процедурний аспект, який базується на вимогах відповідності правотворчої та правозастосовної практики певним стандартам, як-от: заборона зворотної дії закону, вимога ясності та несуперечності закону; вимога щодо однакового застосування закону та ін. [22, с. 10].

Звідси, предметно до цивільного судочинства, стає очевидним, що елементи контролю притаманні за процесуально-правовою природою таким елементам системи цивільного процесуального права: (а) цивільним процесуальним правовідносинам (у рамках суб'єкта – учасникам процесу, суду, іншим учасникам процесу, присутнім у залі судового засідання, особам, які не є учасниками справи але які задіяні в процесі її розгляду (нотаріуси, працівники поліції); об'єкту – певному благу (матеріальному та нематеріальному, яке є предметом спору або на який може вплинути негативна поведінка чи інші фактори); (б) цілям та завданням цивільного судочинства (ст. 2 ЦПК України); принципам та ме-

тоду цивільного процесуального права, який повинен бути збалансованим, пропорційним (ст. 11 ЦПК України); (в) процесуальній формі як процедурі з розгляду і вирішення цивільної справи судом, національним інтересам, поведінці учасників процесу, авторитету судової влади (її атрибути), процесуальному режиму, який забезпечує клімат для розгляду і вирішення цивільної справи, тощо.

Зрештою, з огляду на вищезазначене можливо вказати на те, що цивільне судочинство охоплюється такими цілями встановлення судового контролю в реалізації судом своєї судової політики:

1) потреба здійснення оцінки ефективності проведення судового засідання та розгляду справи, оцінки ефективності призначення справи для розгляду в спрощеному провадженні; оцінки ефективності виконання рішень суду як заключного етапу реалізації права на справедливий суд (ст. 6 ЄКПЛ); оцінки обґрунтованості судового рішення, справедливості, законності його постановлення, тощо. Така діяльність засновується на матеріалах судової практики, досвіду суддів, як і їх теоретичній підготовці в новелах та сучасних векторах розвитку процесуальної науки;

2) своєчасне виявлення відхилень у процесуальній діяльності учасників процесу. У правовому вимірі такі відхилення пояснюються феноменом правових аномалій, юридичних конфліктів та колізій у праві, в цивільному судочинстві зокрема;

3) оцінка та прогнозування процесуально-правових наслідків під час реалізації чи нереалізації прав та обов'язків учасниками цивільного процесу;

4) виявлення невідповідності закону, на підставі якого суд повинен вирішувати цивільну справу, нормам Конституції України та Міжнародним договорами, судовій практиці ЄСПЛ, Конвенції (СКПЛ) на підставі ст.10 ЦПК України;

5) вироблення мір для попередження та подолання деструктивної поведінки в цивільному процесі, дисфункцій у цивільному процесі, проявів неповаги до суду, зловживання правами, невиконання обов'язків тощо;

6) встановлення балансу прав та обов'язків у змагальному процесі згідно з принципом пропорційності (ст.11 ЦПК України);

7) забезпечення управління конфліктом у цивільному судочинстві тощо.

У той же час слід мати на увазі, що контроль як функція правосуддя не може бути безмежним, адже в цивільному судочинстві діють принципи змагальності та диспозитивності, які за своюю юридичною природою здатні корегувати його межі.

Невід'ємно-важливою складовою частиною обов'язкового забезпечення безпеки в цивільному судочинстві (забезпечення безпеки правопорядку в цивільному процесі) може бути ряд випадків та прикладів, які розширяють функцію судового контролю заради такого, тобто розширяють межі. До прикладів

¹ Для довідки: в теорії права, а зокрема М.І. Козюборою, право на безпеку віднесено до колективних прав. (Див.: [3, с.59]), що й є характерним для врахування судом цієї концепції при формуванні судової практики щодо групових (масових) та похідних позовів в Україні.

ду, це може бути прийнятним за потреби виявлення та усунення із судового засідання того (об'єкта чи суб'єкта), що може завдати шкоди оточуючим, самому процесу розгляду справи, його об'єктивності та послідовності, нівелювати неупередженість чи створити некомфортні умови для швидкого, своєчасного та неупередженого розгляду судом цивільної справи (ст. 2 ЦПК України; коли учасник справи хворий на заразну форму хвороби туберкульозу; коли учасник процесу є психічно хворим, і його поведінка/стан здоров'я унеможливлює проведення ефективного судового засідання (стосовно розгляду справи в окремому чи позовному провадженні про обов'язкову госпіталізацію до психіатричного закладу чи надання лікування); коли панують у судовому засіданні неконтрольовані лозунги та маніфестації політичних еліт та партій на підтримку опонентів під стінами чи в залі судового засідання; а також коли слід забезпечити контроль за виконанням рішення суду; контроль за здійсненням процесуальних дій учасниками процесу у відповідності до закону тощо.

Висновки. На підставі викладеного, нам представляється можливим прийти до *висновку* в тому, що судовий контроль є невід'ємним елементом судової політики та повноваженням судової влади в здійсненні цивільного судочинства, що виражається в доланні конфліктів та встановленні *безпеки правопорядку в цивільному процесі* (або *процесуальної безпеки*).

Судовий контроль регламентований двома типами джерело цивільного процесуального права: національним рівнем та міжнародним. На національному рівні судовий контроль забезпечують норми: Конституції України, ЦПК України, Законів України

«Про національну безпеку України», «Про судоустрій та статус суддів»; на міжнародному – Угода про асоціацію України та ЄС, ЄСПЛ, Рішення ЄСПЛ; стосовно забезпечення безпеки та на виконання вимог із охорони матеріальних так процесуальних прав учасників процесу тощо.

Делегована функція контролю за виконанням судового рішення виражається в широкому та вузькому сенсі. Це пов'язано з природою та особливостями судових рішень.

В іншому значенні функція судового контролю в цивільному судочинстві характеризується необхідністю контролю за виконання рішень суду, як кінцевих, так і проміжних, тих, що зостановлюються з виходом до нарадчої кімнати і без таких, та таких, які приймаються судами загальної юрисдикції загальними іменем України, таких, які потребують проведення особливої процедури – екзекватури. З огляду на останнє функція судового контролю в цивільному судочинстві окреслюється безпековою складовою частиною. Безпекова складова частина контролю відстежується з огляду на забезпечення судом реалізації сторонами та учасниками справи своїх прав та обов'язків, адже від цього залежить правопорядок у судовому засіданні та ефективний хід справи з її розгляду та вирішення, усунення конфліктів під час судового засідання тощо. Усе це обумовлює функцію судового контролю як елемент системи державної політики із забезпеченням правопорядку завдяки реалізації делегованих державою повноважень судом, як і забезпечення безпеки в цілому. У зв'язку із цим остання може мати як процесуальний характер, так і іншогалузевий, мати тісний взаємозв'язок із реалізацією судової влади у цивільному процесі та здійсненні судочинства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горшенин В.М. Контроль как правовая форма деятельности. М.: Юрид.лит., 1987. 176 с.
2. Дорошенко Н.А. Внутрішній контроль в системі управління банківськими ризиками. Вісник харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. С. 64–69.
3. Загальна теорія права / За заг. ред. М.І. Козюбri. К., Вайт, 2015. 392 с.
4. Конституція України: Верховна Рада України. Конституція. Закон від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Контроль – это... значення слова. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BB%D1%8C>.
6. Крижановський А.Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження): автореферат дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса, 2009. 40 с.
7. Курочкин С.А. Частные и публичные начала в цивилистическом процессе. М.: Инфотропик Медиа, 2012. 560 с.
8. Курс цивільного процесу / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.А. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
9. Малько А.В., Семикин Д.В., Люкина О.В. Судебная политика и судебно-правовой прогресс: монография. М.: Юрлінформ, 2013. 208 с.
10. Мельник Я.Я. Обов'язки учасників цивільного процесу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03; Нац. акад. прав. наук України, НДІ приват. права і підприємництва. К., 2013. 290 с.
11. Особливості дії цивільних процесуальних обов'язків в Цивільному процесуальному праві України: монографія / М.Б. Мельник, Я.Я. Мельник, М.М. Ясинок; за загальною редакцією д.ю.н., професора М.М. Ясинка]. К.: Алерта, 2014. 336 с.
12. Порошук П.П. Адміністративно-правові засади контролю за діяльністю апарату суду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07; Міжрегіональна академія управління персоналом. К., 2015. 16 с.
13. Правова доктрина України: у 5 т. Т. 1/ Загальнотеоретична та історична юриспруденція / В.Я. Тацій, О.Д. Святоцький. С.І. Максимов та ін.; за заг. ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2013. 976 с.
14. Про судоустрій і статус суддів: Верховна Рада України. Закон від 02.06.2016р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
15. Про національну безпеку України: Верховна Рада України. Закон від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2469-19>.
16. Столітний А. Автоматизований кримінальний процесуальний контроль. Вісник Національної академії прокуратури України. № 3(49). 2017. С. 89–94.

17. Тонков Е.Е. Модернизация юридических форм государственной деятельности: монография. М.: Юрлитинформ, 2011. С. 207.
18. Ткачук О.С. Реалізація судової влади у цивільному судочинстві України: структурно-функціональний аспект: автореф. дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2016. 38 с.
- 18-а. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством [...] Україна, Європейський Союз, Євратором [...]; Угода, Список, Міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
19. Цивільний процесуальний кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс, Закон від 18.03.2004 р. № 1618-IV / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1501-06>.
20. Цивільний процесуальний кодекс України: Верховна Рада України; Кодекс України, Кодекс. Закон в редакції від 24.02.2018 р. № 1618-15 / Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
21. Цивільний процес України / за загальною ред.. д. ю. н., доцента М.М. Ясинка. Суми: Видавництво «МакДен». 2013. 808 с.
22. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя. Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. К., 2015. 208 с.
23. Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол. Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр.енциклоп.», 2001. Т. 3. К–М., 2001. 792 с.
24. CDL-AD (2011) 003rev. Report on the Rule of Law. Adopted by the Venice Commission at its 86th plenary session (Venice, 25-26 March 2011) on the basis of comments by Mr Pieter van Dijk, Ms Gret Haller, Mr Jeffrey Jowell, Mr Kaarlo Tuori. п. 46. Р. 11.